

МАЙНО ТА МАЙНОВІ ПРАВА В АКЦІОНЕРНОМУ ТОВАРИСТВІ

Бутрин Н.С.,

*викладач кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету*

Стаття присвячена характеристиці акціонерних товариств, як суб'єкту корпоративних правовідносин. Окреслено характерні ознаки акціонерного товариства, проаналізовано законодавчу базу, що регулює діяльність акціонерних товариств та встановлює їх процесуальне становище. Детальніша увага приділяється «майну та майновим правам» в акціонерному товаристві.

Ключові слова: господарське товариство, акціонерне товариство, члени акціонерного товариства, вклади акціонерного товариства, статутний фонд, акціонери, майно акціонерного товариства, майнові права, право власності.

Статья посвящена характеристике акционерных обществ, как субъекту корпоративных правоотношений. Очерчены характерные признаки акционерного общества, проанализирована законодательная база что регулирует деятельность акционерных обществ и устанавливает их процессуальное положение. Более детальное внимание уделяется "имуществу и имущественным правам" в акционерном обществе.

Ключевые слова: хозяйственное общество, акционерное общество, члены акционерного общества, вклады акционерного общества, уставный фонд, акционеры, имущество акционерного общества, имущественные права, право собственности.

The article is sanctified to description of joint-stock companies, as to the subject of corporate legal relationships. The characteristic signs of joint-stock company are outlined, a legislative base is analysed what regulates activity of joint-stock companies and judicial position sets them. More detailed attention is spared to "property and property rights" in a joint-stock company.

Keywords: economic society, joint-stock company, members of joint-stock company, holding of joint-stock company, charter fund, shareholders, property of joint-stock company, property rights, right of ownership.

Акціонерна форма організації підприємства - порівняно нова для нашої країни. Засади управління акціонерним товариством радикально відрізняються від тих, які практикувалися раніше. Вони потребують принципово нової психології і нового економічного мислення.

Загальновідомо, якої великої ваги в нашій економіці набув корпоративний сектор. В процесі приватизації вже створено понад десятків тисяч акціонерних товариств, а ще тисячі товариств створені на основі приватного капіталу.

Перетворення державних підприємств в акціонерні товариства - одне з напрямлень роздержавлення власності. Разом з тим в акціонерні товариства можуть з'єднуватись різноманітні форми базової власності в залежності від володарів акцій - підприємств, держави, окремих громадян.

Акціонерні товариства мають ряд переваг по відношенню до інших видів господарських товариств, які роблять його найбільш вдалою формою для бізнесу в силу цілого ряду причин. Акціонерні товариства завдяки випуску акцій отримують більш широкі можливості в залученні додаткових коштів у відношенні з непропорційним бізнесом. Оскільки, акції мають достатньо високу ліквідність, їх легше перетворити на гроші при виході з акціонерного товариства ніж отримати назад долю в статутному капіталі інших товариств.

Формування та широке розповсюдження акціонерного капіталу є одним з основних принципів, на якому базується проведення ринкових реформ. Акціонування займає важливе місце в створенні нормальних умов функціонування підприємств, є зручною формою для проведення їх роздержавлення.

Актуальність теми пов'язана тим, що в Україні господарське товариство, зокрема акціонерне товариство, є достатньо поширеною організаційно-правовою формою суб'єкта господарювання. Адже створення саме господарського товариства дозволяє об'єднати майно та зусилля декількох осіб для здійснення господарської діяльності, легко залучити додатковий капітал інших осіб для досягнення певної мети, рівномірно розподілити ризики від здійснення господарської діяльності.

Поняття акціонерного товариства - це так зване товариство капіталів.

Особливості його правового статусу виражає визначення акціонерне. Ці особливості обумовлені акціонерною власністю, акціонерним способом формування і функціонування статутного фонду товариства.

Акціонерне товариство - господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоратив-

ні права за якими посвідчуються акціями. З визначення випливають особливості акціонерного товариства, які обумовлюють специфіку його юридичного статусу. По-перше, статутний фонд акціонерного товариства має акціонерну природу, формується шляхом емісії та продажу акцій фізичним та/або юридичним особам. По-друге, акціонерне товариство має публічний статус емітента цінних паперів (акцій, облігацій). Інші товариства не мають статусу емітента акцій. Акціонерне товариство є юридичною особою, яка від свого імені випускає акції і зобов'язується своєчасно виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску. Шляхом випуску і продажу акцій акціонерні товариства і формують свої статутні фонди, і збільшують їх, якщо це необхідно. Акції відкритих акціонерних товариств допускаються до вільного продажу на умовах, визначених Законом України «Про цінні папери і фондову біржу», іншими актами про фондовий ринок. По-третє, фізичні та юридичні особи, які придбали акції акціонерних товариств, фіксуються у реєстрі власників іменних цінних паперів і набувають статусу акціонерів. По-четверте, особливою ознакою акціонерного товариства є обмеження відповідальності акціонерів. Акціонери відповідають (точніше - несуть ризик відповідальності) за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій. [1]

Юридичний статус акціонерного товариства характеризується і деякими іншими рисами. Так, товариство має засновницькі права щодо створення господарських об'єднань (участі в існуючих об'єднаннях). Акціонерне товариство має право створювати дочірні підприємства, наділяти їх майном, яке належить товариству, призначати керівника та реалізовувати інші права власника дочірнього підприємства.

Законодавством передбачено, що акціонерне товариство має фірмову марку та товарний знак. Ці реквізити затверджуються правлінням товариства і реєструються в Торгово-промисловій палаті України.

За способом функціонування акцій закон розрізняє публічні та приватні акціонерні товариства. Акції відкритих товариств можуть розповсюджуватися як шляхом відкритої підписки, так і шляхом купівлі-продажу на біржі. В закритому акціонерному товаристві акції розподіляються між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки або купівлі-продажу на біржі. [2]

Акціонерне товариство як суб'єкт і об'єкт права власності (майновий комплекс) характеризується складною майновою і фінансовою структурою. Майнова і фінансова структура акціонерного товариства становить врегульовані правом відносини щодо об'єднання вкладів

засновників та учасників у статутний фонд товариства як колективну власність акціонерів, щодо випуску та обігу акцій, щодо розподілу майна у фонди товариства та виплати дивідендів на акції.

Поняття «майно товариства» узагальнює всі види майна і майнових прав цього суб'єкта права. Під майном маються на увазі всі активи і пасиви товариства. За ознакою функціонального призначення окремих видів майна це: основні фонди, оборотні кошти, інші матеріальні цінності товариства.

Майно товариства юридичне відокремлено від майна власників товариства, тобто акціонерів. Це майно є власністю саме товариства як юридичної особи. Товариство у статусі суб'єкта права володіє, користується і розпоряджається майном товариства, відокремлення якого здійснюється на праві колективної власності.

Юридично-технічною формою, яка постійно відображає майновий стан товариства, є його самостійний бухгалтерський баланс, тобто документ про його активи і пасиви. Грошові кошти товариства відображені на його поточному та інших рахунках в установах банків. [5, 67]

Є дві основні юридичні підстави виникнення колективної власності товариства. Загальним правилом для всіх товариств є добровільне об'єднання майна засновників і учасників для створення і діяльності товариства. Отже, однією з юридичних підстав виникнення права колективної власності є умови відповідних договорів, згідно з якими утворюється статутний фонд товариства (засновники вносять свої вклади згідно з установчим договором акціонерного товариства, інші акціонери - на умовах договорів купівлі-продажу акцій). Право колективної власності виникає також у результаті перетворення державних підприємств на акціонерне товариство, тобто порядку прийняття власником рішень про їх корпоратизацію і приватизацію. Державне підприємство перетворюється на акціонерне товариство на підставі спільного рішення трудового колективу і уповноваженого державного органу про випуск акцій на всю вартість майна підприємства. Згідно з цим рішенням створюється статутний фонд акціонерного товариства. Рішення про продаж акцій (приватизацію майна) такого товариства приймає орган приватизації, якому передаються акції держави. В обох випадках виникає право колективної власності, єдиним суб'єктом якого стає товариство як юридична особа.

Об'єкти права власності акціонерного товариства різні. Товариство визнається власником, по-перше, майна, яке засновники і учасники згідно з установчим договором передають йому у власність. Це майно називається вкладом засновників та учасників. З економічної точки зору вклади - це фіксовані частки майнової участі цих осіб у статутному фонді товариства, вартість яких у грошовому виразі визначається вартістю акцій, на які поділено статутний фонд.

Загальний розмір статутного фонду, а також номінальна вартість та кількість акцій визначаються засновниками відповідно до мети, предмета діяльності, мінімального легального розміру статутного фонду акціонерних товариств. Засновники визначають в установчих документах і види вкладів до статутного фонду. В акціонерному товаристві це може бути майно у прямому розумінні (будинки, споруди, устаткування, машини, інші матеріальні цінності), грошові кошти в національній та іноземній валюті. Такий висновок впливає зі ст. 8 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу», згідно з якою акції оплачуються у гривнях, а у випадках, передбачених статутом акціонерного товариства, також в іноземній валюті або шляхом передачі майна. [3]

Вклади у статутний фонд акціонерного товариства в натуральній та нематеріальній формах підлягають оцін-

ці у гривнях (отже, і в акціях).

За загальним правилом, порядок оцінки вкладів визначається установчими документами товариства, якщо інше не передбачено законодавством України. Оцінку вкладів у статутний фонд акціонерного товариства, внесених у натуральній формі, затверджують установчі збори товариства. Ці правила безпосередньо стосуються вкладів фізичних і недержавних юридичних осіб - акціонерів.

Вклади, які є майном державної власності, визначаються в нормативне врегульованому порядку - згідно з Методикою оцінки вартості майна під час приватизації, затвердженою Кабінетом Міністрів України 22 липня 1998 р. №1114. Це означає, що при створенні акціонерних товариств у процесі корпоратизації й інших випадках діють загальні правила оцінки вкладів. Сума випуску акцій товариства, що створюється на базі державного підприємства, має відповідати сумі статутного фонду підприємства, яка в даному разі визначається відповідно до зазначеної Методики.

Крім вкладів, товариство виступає власником іншого майна, яке на відміну від статутного фонду називається власним капіталом товариства. Це виготовлена у процесі господарювання продукція, доходи від продажу облігацій, інших цінних паперів. Це також кредити банків, інвестиції під державні контракти, надходження від продажу акцій, що належать державі, пожертвувань тощо. [6, 89]

Фонди акціонерного товариства - це передбачені нормами права види або частини майна товариства відповідно до їхнього цільового призначення. Кожен фонд має певний правовий режим.

Законодавство не визначає поняття та призначення статутного фонду акціонерного товариства. Виходячи зі змісту статей 13 і 24 Закону України «Про господарські товариства», статутний фонд акціонерного товариства можна визначити як колективну власність акціонерів у майні товариства, яка засвідчує його майнову правоздатність як суб'єкта права.

Статутний фонд - одна з майнових гарантій стабільності товариства як ділового партнера. Встановлено мінімальний розмір статутного фонду акціонерного товариства як суму, еквівалентну 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства. Статутний фонд акціонерного товариства поділений на визначену установчими документами кількість акцій рівної номінальної вартості.

Оскільки статутний фонд у певному розумінні є неподільним майном акціонерного товариства, закон імперативно регулює порядок його зміни - збільшення або зменшення.

Збільшення статутного фонду можливе лише за умови повної оплати акціонерами усіх раніше випущених акцій. Збільшується цін у порядку, встановленому Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, зокрема, шляхом випуску нових акцій і реалізації їх за рахунок додаткових грошових, матеріальних або інших внесків акціонерів. Це так звана додаткова підписка на акції. Вона здійснюється у тому самому порядку, що й випуск акцій. Акціонери користуються переважним правом на придбання акцій додаткового випуску перед іншими особами. Збільшення статутного фонду можна здійснювати також завдяки збільшенню номінальної вартості вже випущених акцій, а також шляхом обміну облігацій на акції. Прийняття рішення про збільшення статутного фонду належить до компетенції загальних зборів (статутом товариства може бути передбачено збільшення статутного фонду не більше ніж на 1/3 за рішенням правління товариства). У голосуванні про затвердження результатів підписки на додатково випуще-

ні акції беруть участь особи, які підписалися на ці акції.

Збільшення статутного фонду - це зміна статуту, тому це питання вирішують спеціальні загальні збори «з питання зміни статутного фонду товариства». [1]

Зменшення статутного фонду можливе шляхом зменшення номінальної вартості випущених акцій або зменшення кількості акцій шляхом викупу частини акцій у їх власників з метою анулювання цих акцій. Зменшення статутного фонду неможливе за наявності заперечень кредиторів. Рішення про зменшення статутного фонду приймається у такому самому порядку, як і про збільшення.

Рішення товариства про зміну статутного фонду впливає на майнові інтереси акціонерів, тому діє правило: товариство зобов'язане відшкодувати власникові акцій збитки у зв'язку зі зміною статутного фонду. Порядок відшкодування збитків мають визначати загальні збори з питань зміни статутного фонду. Спори щодо відшкодування цих збитків вирішує суд або арбітражний суд.

Для покриття витрат, пов'язаних з відшкодуванням збитків, позаплановими видатками, товариство створює резервний фонд. Розмір цього фонду встановлює законодавство. Він має бути не менше 25 відсотків статутного фонду товариства. Резервний фонд формується за рахунок чистого прибутку шляхом щорічного відрахування 5 відсотків прибутку до отримання необхідної суми. Кошти фонду зараховуються на спеціальний рахунок в установі банку. Рішення про використання фонду приймає вищий орган управління товариства. Резервний фонд має цільове призначення, тому його кошти на інші цілі не використовуються.

Обов'язковим фондом у товаристві є також фонд сплати дивідендів. Цей майновий фонд теж формується з чистого прибутку товариства.

Інші фонди створюються, якщо це передбачено статутом товариства (наприклад, житловий фонд, валютний фонд, страховий фонд).

Майнові права в акціонерному товаристві. Купуючи акцію, акціонер відчужує своє майно до статутного фонду товариства. За це майно акціонер дістає спеціфічне право - право участі в акціонерному товаристві. Зміст цього права визначено законами України «Про акціонерні товариства» та «Про цінні папери і фондову біржу». [4]

Право участі в акціонерному товаристві за змістом є комплексним. До нього входять як майнові права та обов'язки акціонера, так і членські (управлінські) права та обов'язки. До майнових прав акціонера належать такі права:

- брати участь у розподілі прибутків товариства;
- отримувати частку прибутку товариства у вигляді дивідендів;
- отримувати частку вартості майна товариства у разі його ліквідації. Ця частка має бути пропорційною вартості акцій, які належать акціонерові;

— розпоряджатися акціями: продавати, передавати, відчужувати іншим способом порядку, визначеному чинним законодавством та статутом товариства;

— заповідати акції у спадщину;

— купувати додатково випущені акції товариства. Акціонер несе майнові обов'язки стосовно товариства. Він зобов'язаний оплачувати основні додаткові акції у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами товариства. Акціонер зобов'язаний сплатити повну вартість акцій у строки, визначені установчими зборами, але не пізніше року після реєстрації товариства. У разі несплати у встановлений строк акціонер сплачує за час прострочення 10 відсотків річних від суми простроченого платежу, якщо статут товариства не передбачає іншої санкції. При несплаті платежів за акціями протягом трьох місяців після встановленого строку платежу товариство має право реалізувати ці акції в порядку, передбаченому статутом.

Акціонери несуть ризик відповідальності за зобов'язаннями товариства в межах належних їм акцій.

До членських (управлінських) та інших прав та обов'язків акціонерів належать такі:

- входити у товариство і виходити з нього;
- брати участь у загальних зборах акціонерів;
- обирати і бути обраними до органів товариства: спостережної ради, правління, ревізійної комісії;
- брати участь у управлінні товариством у порядку, визначеному статутом товариства і законодавством;
- отримувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу акціонера товариство зобов'язане надавати йому річні баланси, звіти, протоколи зборів.

Акціонери зобов'язані: додержуватися установчих документів товариства і виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління товариства, не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства, нести інші обов'язки, передбачені законодавством та установчими документами. [7, 156]

Отже, акціонерні товариства мають ряд переваг у порівнянні з іншими видами ділових організацій, які роблять їх найбільш придатною формою для великого бізнесу в силу цілого ряду причин. Перш за все акціонерні товариства можуть мати необмежений термін існування, в то час як період дії підприємств, заснованих на приватній власності чи товариств з участю фізичних осіб, як правило, обмежений рамками життя їх засновників. Акціонерні товариства завдяки випуску акцій, одержують більш широкі можливості в залученні додаткових коштів у порівнянні з некорпоративним бізнесом. Оскільки акції мають достатньо високу ліквідність, їх набагато легше перетворити в гроші при виході з акціонерного товариства, ніж отримати назад долю в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008р. № 514-VI.
2. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991р. № 1576-ХП.
3. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006р. № 3480-IV.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV.
5. Назарова Г.В. Структура власності в моделях корпоративного контролю промисловості // Фінанси України. - 2003. - №9. - С.62.
6. Радигин А. Внешние механизмы корпоративного управления и их особенности в России // Вопросы экономики. - 1999. - №8.
7. Суторміна В. М. Держава, податки, бізнес.-К.,1992. - 38 с.